

СТАНОВИЩЕ

на д-р Стилиян Йотов, професор в СУ

относно дисертацията на доц. д-р Стоян А. Ставру

Морални измерения на собствеността в екологически аспект.

(към обосноваване на една „проприетална“ екология)

за придобиване на научната степен доктор на философските науки

професионално направление 2.3., научна специалност „Етика“

Дисертацията на Стоян Ставру е в обем от 318 стр., съпровожда се от подробен и адекватен на съдържанието ѝ автореферат. По темата на дисертацията са направени общо 9 публикации, една от които е книга. Коего свидетелства, че научната общественост е запозната с тезите и с резултатите от изследването. Собствената преценка дисертанта на приносните моменти в нея е честна и добре обоснована.

Изследването на Стоян Ставру е посветено на централен проблем в етиката – преосмислянето на *обектите, които заслужават да им приписваме и признаваме морален статус; на разширяването на моралната перспектива* в полза на живи същества и системи, различни от човека, които притежават своя собствена, вътрешно присъща ценност. В този смисъл проектът е положен в по-широките контексти, от една страна, на съвременните екологически предизвикателства, от друга, на моралната релевантност на свойствата на заобикалящия ни свят. Преплитането на тези две линии, както се знае, е довело до теоретически и дори до практически предложения за зачитане (в някаква степен) на правосубектност на други живи същества, освен на човека. Оригинално решение, предложено от Ставру, е с помощта на правния институт на собствеността – откъдето идва и авансираният от него модел „проприетална“ екология. Ключовият момент тук е извеждането на *морално-екологически задължения, допълващи класическите правомощия в обема на собствеността*. Тази претенция, разбира се, е ревизия на класическото схващане на собствеността като трояко отношение на: рязко *изключване* на други лица от кръга на имащите достъп, допустимост на принципен *произвол* в упражняването на власт върху вещи, третирано изцяло като *външни и като онтологически различни* от хората. И ако през ХХ в. – и в теорията, и в практиката – се наложиха тенденции, които „смекчиха“ моментите на изключване (на субекти) и на произвол спрямо (обекти) на собствеността,

външният характер на вещите или са запази, или бе въздигат по ранг, доближавайки го (твърде много) до този на човека.

Дисертацията на Стоян Ставру чертае друг, междинен път, в който решаваща роля се пада на *живота*, присъщ на околния свят на човека, пронизващ индивиди и видове, живи системи на различни нива на самоорганизация и на взаимодействие. Същевременно този био-и-екоцентризъм в защитаваната от него етика *не изисква (неминуемо) приписване на права, а признаване на неинструментална ценност*, на която съответстват *задължения* за съобразяване с нея, за запазване на нейните носители и дори за уважение към тях. Затова амбициозната програма не изглежда утопична, а по-скоро реалистична.

Този реалистичен патос е много добре, детайлно и аргументирано защитен. Предвид „жанра“ на становището ще обърна внимание на два момента в доказателствената верига в дисертацията. Първият засяга постановката на въпроса, бих казал разширената и холистка феноменология на собствеността. Вторият е свързан с ревизионисткия прочит на класическите теории за частната собствеността от епохата на Новото време, валидни в голяма степен до днес.

1. *Към едно холистко отношение към собствеността.*

Глава първа от дисертацията преднамерено и на базата на добри основания не включва темата за живота в собствеността; посветена е на неживата природа. В съвременния живот на цивилизованите народи, водещо урбанизиран начин на живот, отношението към тези вещи е пречупено, опосредено е от нормативната мрежа на закони, регламентираща границите на допустимото поведение през типологията на „територии“ и „инфраструктури“. Този контекст, в който са положени и се разглеждат вещите, не само чертае граници пред произвола, но и налага третирането на вещите във връзки помежду им. Което ме кара да определя подхода на Ставру като холистки, а това вече е ревизия на традиционното схващане за собствеността, зависещо най-вече от възможността за делимостта, за самостоятелното съществуване на вещта. Този подход акцентира по-силно и по различен начин върху предназначението, което привиждаме и определяме във вещите, като го обвързваме с употребата им контекста на системи. Дори това да не е перманентна и всеобща нагласа на законодателството, днес тя е

налице и се споделя от (навярно) от всички съвременни държави. В национален контекст тя е въплътена в *Закон за устройство на територията* (ЗУТ).

Холизмът позволява на Ставру да открие още едно измерение във феноменологията на вещите. То разкрива друго, неинструментално отношение към тях, което съвременният законодател също е взел предвид, но не в контекста на „територията“, а на „ландшафта“. Една и съща нежива природа се управлява по различен начин в качеството ѝ на територия и в качеството и на ландшафт. Това двойно битие на системите, в които е включена отделната вещь, регламентира различен начин на третирането ѝ като собственост. Няма съмнение, че правилата на ландшафта признават наличието на (изконно) неинструментално отношение към неживата природа и дефинират (осъзнати) задължения за запазването ѝ в обем и във вид, така че да продължи да функционира именно като ландшафт, а не като територия.

Както описанията, така и размишленията на Ставру по тази тема извеждат на показ неговата ерудиция в областта на позитивното право и на философската екология. Но те потвърждават умението му да съчетава тези научни измерения, да ги сблъсква и да прави плодотворни изводи от това. Този подход не възпрепятства и ретроспективния поглед върху зората на правото, когато то – колкото и да е било еманципирано – е било, ако не свързано, то поне съпътствано от ритуални практики. А тези практики не са били само инструментални, умоляващи нечовешките сили и утешаващи човешкото безсилие. Чрез тях се е реализирал специфичен модус на човешкото битие, с което се е отдавало дължимото на онова, с което човек не може и най-вече не бива да се разпорежда. Присъщият на това отношение естетизъм, за който Кант казва, че е преживяване в предмета на съзерцанието на целесъобразност без цел, е намерил своя законов еквивалент в съвременната идея за регламентиране на управлението на ландшафта.

Цялата диалектика, която първата глава от дисертацията на Ставру разкрива, се оказва модел и двигателят за продължението на изследването на собствеността в сфера на живото, но най-вече в скритите полета и в граничните зони, в непознатите микро- и макро- взаимовръзки и в зависимостта между видовете, в последиците и страничните следствия от domestiцирането на животни (а и растения), от новите и несъществуващи дотогава контакти между популации, видове и екосистеми, от преоценката на ползата и вредата от нечовешкия за човешкия живот. Вместо да изтъква поляризираното различие между разума и неживата природа, който е предусловие за опозицията „лица

и вещи“ в правото, Ставру обръща внимание на шарнира помежду им, на живота, който налага друг подход и градиране на прехода. По този начин изпъква моралната релевантност на свойства в околния свят, които по-рано са изглеждали неутрални.

2. Към ревизия на съдържанието и на функциите в понятието „собственост“.

Преките следствия от новата изходна нагласа към собствеността, предложени от Ставру, са нейната идея за *дефанзивна защита* (неприкосновеност) и нейната *интегративна регулация* в полза на множество субекти (публичен, плуралистичен и транспоколенчески достъп), както и уточняващото (пре)дефиниране на „стопанисването“ като задължение и право, познато (и) от българското законодателство. (Други следствия, като „културно обусловената собственост, например, или „общочовешки и национални богатства“ не са толкова нови, но в дисертацията получават нова интерпретация.)

Забележителното е, че в тяхна подкрепа Стоян Ставру предлага и нов прочит на класически теории за собствеността. Първо, както в дисертацията, така и в множество други свои публикации Ставру застъпва позицията, че обектите на собствеността би трябвало да се схващат по-скоро като *ресурси*, а не толкова като вещи с ясно очертан телесен характер. (Та нали живеем в информационна епоха.) Пряка последица от това е допълването на момента на изключване в правото на собственост с възможности за включване, с по-силен акцент върху ползването като собственическо правомощие. Второ, дисертацията допринася за осъзнаването на *отговорността*, като присъщ момент на правото на собственост. За съжаление този акцент не присъства като принцип в българското гражданско право, макар да е налице другаде. Пряка последица от този прочит е критиката към обичайното разбиране за собствеността като произвол или като свободно споразумение за третирането на вещите. Наред със засилването на обективните критерии за допустима употреба, Ставру отваря хоризонтите за, бих казал, *комуникативно тълкуване на собствеността*. (На едно място Дж. Бантъм казва, че собствеността е основа за определени очаквания.) Трето, това на свой ред кулминира в *демаскирането на идеологията*, превръщаща собствеността в елемент от един процес на *комодифициране* на света. (Да не забравяме, че Стоян Ставру е водещ учен в областта на биоправото.)

На този фон, четвърто, в дисертацията е защитена и тезата, че в института на собствеността *се преплитат три вида интереси* – юридически, икономически, но и философски, в това число и морални. Също така, тези интереси са и динамични. (Като например този за т. нар. устойчиво развитие.) С други думи, проприеталната екология е не само възможна, но и (навременен) *отговор на един осъзнат интерес* в началото на новото хилядолетие, пред лицето както на новите пандемии, така и пред шанса за достъп до нови космически ресурси.

Естествено, че проектът на Ставру стои напреки на купища традиционни гледни точки, от които собствеността е въпрос на изначално завладяване, труд, заслуга или еманация на гол икономически интерес. Но тя не споделя и позиции като тази (в стила) на Хегел, според когото тъкмо чрез господството над вещите изпъквало субектното превъзходство на хората. Между тези Сцила и Харибда той все пак залага на връзката между собствеността и свободата, но самата свобода схваща като признаване на чужди свободи и на зачитане на вътрешно присъщи ценности. Няма да пропусна и специално ще отбележа, че при цялата им рискованост дори таблиците от заключението (от 10-та до 12-та) илюстрират добре промислена типология на възможните обяснителни модели на класическите подходи. И, разбира се, те са съпътствани от подходящ коментар. Благодарение на това се налага извода, че – на едно базисно равнище – собствеността е *едновременно външна защита* от чужда намеса и *вътрешно условие за произвол* спрямо притежаваната вещ. На второ равнище – с помощта на (субективните) *права* – тя получава *допълнителна (съдебна) защита*, но и *управление*, бих казал, в *интерактивен режим* – напр. т. нар. „ограничени вещни права. И на двете равнища обаче собствеността запазва смисъла си на инструментална дейност, ограниченията пред която са: наличната съпротива на притежаваната вещ и потребителната ѝ полезност. Благодарение на оригинален прочит на Хюм Стоян Ставру разчита пътека, битието и „смисълът“ на тази вещ да се интерпретира в контекстите на: собствени и чужди, настоящи и предстоящи интереси, на условия за възстановимост и унищожимост, на степени на опасност и безопасност, на видове предназначение – в диапазона между прагматичната и етичката (в това число и естетическа) употреба. В крайна сметка в проекта антропоцентризмът не изчезва, но се допълва с усет за долавяне на неинструментални (сякаш обективни) ценности във вещите, които не са проекция на нашите (предимно субективни) оценки. В някакъв смисъл проприеталната екология подпечатва хипотезата, изразена в художествената литература с очакването „ако можеха да говорят“.

Като имам предвид изброените достойства на дисертационния труд на Стоян Ставру, дълбочината на познанията в областта на неговите изследвания и уменията му да ги анализира философски и интердисциплинарно, както оригиналността и реалистичността на изводите от тях, давам своето положително становище и еднозначно смятам, че Журито трябва да му присъди научната степен „доктор на философските науки”.

София, 22.12.2020 г.

(проф. дфн Стилиян Йотов)